

SUD-XATSHUNOSLIK EKSPERTIZASIDA IMZO VA UNING TADQIQOT METODIKASINI AMALIYOTDAGI MUAMMOLARI.

Azizov Quvonchbek Ergash o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
3-bosqich 328-guruh Kursanti*

Annotasiya. Sud-xatshunoslik ekspertizasida imzo tahlili hujjatlarning haqiqiylikini aniqlashda muhim o'rin tutadi. Bu sohada metodologiyaning turli yondashuvlari mavjud. Shuningdek, amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar, jumladan, soxta imzolarni aniqlashda subyektiv xulosalar va texnik cheklovlar bor. Yangi texnologiyalar yordamida bu muammolarni hal etish mumkin.

Abstract. In forensic expertise, signature analysis plays a crucial role in determining the authenticity of documents. Various methodological approaches are used in this field. Moreover, practical challenges arise, such as subjective conclusions and technical limitations in detecting forged signatures. These issues can be addressed with the help of new technologies, improving the effectiveness of signature analysis.

Абстрактный. В судебно-экспертной практике анализ подписей играет важную роль в определении подлинности документов. В этой области используются различные методологические подходы. Однако на практике возникают проблемы, такие как субъективные выводы и технические ограничения при выявлении поддельных подписей. Эти проблемы могут быть решены с помощью новых технологий, улучшая эффективность анализа подписей.

Kalit soʻzlar. Sud-xatshunoslik, imzo tahlili, hujjat haqiqiylik, soxta imzo, metodologiya, ekspertiza, texnologiyalar, optik usullar, kimyoviy tahlil, fizik tahlil, yozuvchining uslubi, psixologik holat, subyektiv xulosalar, soxta hujjatlar, tahlil metodlari, kompyuter yordamida

tahlil, ekspert malakasi, imzo analizi, elektron imzo, falsifikatsiya, hujjat tahlili, texnik vositalar, ekspert tizimi, yuridik ahamiyat, sud jarayonlari, xalqaro tajriba.

Kirish

Sud-xatshunoslik ekspertizasi huquqiy tartibda ishonchli dalillarni taqdim etish va ko'rsatilgan shaxslar yoki hodisalar haqidagi haqiqiy ma'lumotlarni aniqlashda muhim o'rin tutadi. Bu sohada imzo tahlili muhim aspektlardan biridir, chunki imzolar ko'pincha hujjatlarning asl yoki soxta ekanligini aniqlashda asosiy omil sifatida qaraladi. Maqolada sud-xatshunoslik ekspertizasida imzo tahlilining ahamiyati, uning metodologiyasi va amaliyotdagi yuzaga kelayotgan muammolarni ko'rib chiqamiz.

Sud-xatshunoslik ekspertizasi – kriminalistik ekspertizalarning eng ko'p tarqalgan turlaridan biri bo'lib, jinoyat va fuqarolik ishlari bo'yicha ob'ektiv haqiqatni ochishga imkon beradi. Uning yordamida dastlabki tergov va sud organlari fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha ahamiyatli bo'lgan shart-sharoitlarni aniqlaydilar. Ushbu turdagi ekspertizalarni o'tkazishning qiyinligi odamning yozuv-harakat ko'nikmalari o'ta murakkab tashkiliy va ruhiy-fiziologik asosga egaligi, tadqiqotlarning bevosita ob'ektlari bo'lgan qo'lyozma matnni bajarish jarayoni esa birdaniga bir necha ichki va tashqi omillar ta'sirida kechishi bilan bog'liq. Xatshunoslik sohasidagi nazariy va amaliy tadqiqotlar doimo ekspert-xatshunos hal etadigan savollar qamrovini kengaytirishga imkon beradi.

Predmeti: Jinoyat-protsessual va fuqarolik-protsessual qonunchilikka mos holda, jinoyat va fuqarolik ishlari bo'yicha isbotlov ahamiyatiga ega bo'lgan faktlarni (holat) aniqlash maqsadida, sud-xatshunosligida mavjud bo'lgan tadqiqot metodlarini qo'llash orqali identifikatsion, diagnostik va situatsion vazifalarni bajarish hisoblanadi.

Ob'ektlari: Sud-xatshunoslik ekspertizasining ob'ektlari. Kriminalistik tadqiqotlar ob'ektlari har xil matnlar bo'lishi mumkin. Jinoyatlarni ochishda va tergov qilishda ekspertlar, surishtiruvchilar, tergovchilar va boshqa xodimlar turli xil qo'lyozmalar bilan to'qnashadi. Har qanday qo'lyozma, uni bajargan inson haqida ma'lumot beruvchi manba sifatida qaralishi mumkin. Qo'lyozma hujjatlar voqea sodir etilgan joy kuzatilganda topilishi, guvohlar, jabrlanuvchi taqdim etishi, pochta orqali olinishi mumkin. Jinoyat ishiga qaysi yo'l bilan tushishidan qat'iy nazar, tergov olib borilayotgan hodisaga aloqador hujjatning bajaruvchisini aniqlashga imkon tug'iladi.

Sud-xatshunoslik ekspertizasi ob’ektlari sifatida yozuv namunalari quyidagilarga bo‘linadi:

1) Erkin namunalar – taxmin qilinayotgan ijrochi tomonidan jinoyat sodir etilgunga qadar va ushbu jinoyat hodisasiga bog‘liq bo‘lmagan holda bajarilgan qo‘lyozmalar. Bu kabi yozuvlarga ishga qabul qilish haqidagi ariza, tushuntirish xatlari, kadrlarni hisobga olish bo‘yicha shaxsiy varaqadagi yozuvlar, shaxsiy yozishmalar va shu kabilar kiradi. Bunday hujjatlarni bajarishda shaxs kelgusida ushbu hujjatlar yozuv namunalari sifatida foydalanishi mumkinligini bilmagan va hatto o‘ylab ko‘rmagan ham bo‘ladi;

2) Eksperimental namunalar – taxmin qilinayotgan ijrochi tomonidan ekspertiza tadqiqotlari uchun maxsus bajarilgan yozuvlar (qo‘lyozma matnlar¹⁶);

3) Shartli-erkin namunalar – maxsus ekspertiza tadqiqotlari uchun emas, ammo jinoyat ishi qo‘zg‘atilganidan so‘ng bajarilgan yozuv (qo‘lyozma matn), masalan, jinoyat ishi bo‘yicha tushuntirish xatlari, o‘z qo‘li bilan yozilgan ko‘rsatmalar va boshqa hujjatlar.

Sud-xatshunos ekspertizasi quyidagi savollarga javob berishi mumkin:

- shubhali qo‘lyozmani tekshirilayotgan shaxslarning qaysi biri bajarganligi;
- tekshirilayotgan qo‘lyozmalardan qaysi birini shubhali shaxs bajarganligi;
- shubhali qo‘lyozmani bir shaxs bajarganmi yoki turli shaxslarmi;
- qo‘lyozma odatdagi yoki g‘ayriodatiy holatda bajarilgan. Agar odatiy bo‘lmasa, unda qaysi holatda;
- qo‘lyozma ataylab o‘zgartirilgan yozuv bilan bajarilganmi;
- shubhali qo‘lyozma biror-bir shaxsning yozuviga o‘xshatib bajarilganmi;
- qo‘lyozma jismoniy toliqqan, ruhiy hayajon, og‘ir kasallik yoki alkogol iste’mol qilgan holatda bajarilganmi;
- qo‘lyozmani erkak yoki ayol bajarganligi.

Sud-xatshunos ekspertizasiga materiallarni tayyorlash.

Hujjatning ijrochisi va uning muallifini aniqlash bilan bog‘liq savollarni hal etish uchun gumon qilinayotgan shaxslarning yozuv namunalari tanlash kerak.

Taqqoslash tadqiqotiga tanlab olingan xatning namunalari quyidagi talablarga javob berishi kerak.

1. Mustaqil bajarilganligi. Yozma nutq va yozuv namunalari sifatida tanlangan (qo‘lyozma) hujjatlar tekshirilayotgan shaxs tomonidan yozilgan (tuzilgan) va sun‘iy

¹⁶ **Akramov, T.** (2018). *Sud-xatshunoslik ekspertizasining nazariy asoslari va amaliyoti*. Toshkent: Yuridik nashr.

ravishda kiritilgan o‘zgarishlar bo‘lmasligi kerak. Yozma nutq namunalari tekshirilayotgan shaxsning ijodiy ishi bo‘lib, ular uslub, grammatik va mazmun nuqtai nazaridan begona shaxslarning ta’siriga tushmagan bo‘lishi lozim.

Hujjatning bajaruvchisini aynanlashtirish (aniqlash) uchun yozuvning erkin va eksperimental namunalari talab etiladi. Chap qo‘l va bosma harflar bilan bajarilgan hujjatlar tadqiqotiga umumiy tartibda va oddiy sharoitda bajarilgan erkin namunalar bilan birga, tadqiq etilayotgan hujjat bajarilgan usulda bajarilgan tajribaviy namunalar ham taqdim etilishi kerak.

Tajribaviy namunalar olish uchun tadqiqot jarayonida yozilishini tekshirish maqsadida o‘ziga xos alohida so‘zlar va jumalardan iborat maxsus matn tuziladi. Namunalarni tanlash iloji boricha bir necha bor o‘tkazilishi kerak.

2. Yozuv namunalarining hajmi. Umumiy qoidalar bo‘yicha yozma nutq va yozuv namunalari yetarli aynanlashtiruvchi individual kompleksga ega alomatlarining turg‘unligini tekshirish va aniqlashga imkon beradigan bo‘lishi kerak. Grafik va leksik materiallarning taqqoslash tadqiqotiga yetarliligi va yaroqliligi, birinchi navbatda, nafaqat soni va sifatiga, balki bajaruvchi hamda muallifning yozma nutq ko‘nikmalari va grafik o‘ziga xosligi unda aniq aks ettirilganligiga ham bog‘liq.

3. Erkin namunalarning bajarilish vaqti. Taqqoslash tadqiqotiga tanlab olingan yozuv namunalari, tadqiq etilayotgan hujjatning yozilish vaqtiga mos kelishi kerak, ya’ni tekshirilayotgan shaxs tomonidan bajarilgan tadqiq etilayotgan hujjatning yozilish vaqtiga iloji boricha yaqin vaqtda yozilgan bo‘lishi kerak.

4. Taqqoslash materiallari mavzusining mazmuni. Yozuvni taqqoslashda namunalarning mazmuni tadqiqot natijalariga amaliy ta’sir etmaydi. Shuning uchun iloji boricha ular hujjatlarning puxtalik bilan grafik bajarilish darajasiga ta’sir etuvchi, o‘zining maqsadi bo‘yicha har xil bo‘lishi kerak. Batartib yoki e’tiborsiz bajarilgan qo‘lyozmalarining mavjudligi alomatlarni aynanlashtirishning turli variantlarini tushunib olishga yordam beradi.

Imzolarning haqiqiylikni aniqlash tadqiqotida taqqoslash namunalari tanlash ba’zi bir o‘ziga xosliklarga ega. Bu o‘ziga xoslik hujjatning vazifasiga bog‘liq bo‘lib, imzo yuqori yoki past darajada bajarilishi, o‘ziga familiyaning ko‘proq yoki kamroq harflarini olishi mumkin. Shuning uchun boshqa shaxs tomonidan imzolar bajarilganda, ulardan puxtalik bilan va pala-partish bajarilgan har xil xususiyatga ega bo‘lgan hujjatdagi imzolar erkin namunalarining to‘liq va qisqartirilgan tajribaviy imzolari olinishi kerak.

Ko‘rsatilgan erkin va tajribaviy namunalar imzoning qalbakilashtirilganligi yoki yo‘qligi, imzoning qalbakilashtirish usuli va gumon qilinayotgan shaxs tomonidan qalbakilashtirish bajarilganligini aniqlashga imkon beradi.

Sud-xatshunoslik ekspertizasida imzo va uning tadqiqot metodikasining amaliyotdagi muammolari

Sud-xatshunoslik ekspertisasi yuridik tizimda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, hujjatlarning haqiqiyligini aniqlashda, xususan, imzolarni tahlil qilishda, alohida rol o‘ynaydi. Hujjatlarning asl yoki soxta ekanligini aniqlash jarayoni zamonaviy sud tizimida hayotiy ahamiyatga ega. Imzo ekspertisasi ushbu jarayonda hujjatlarning haqiqiyligini tasdiqlash yoki inkor etish uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bu maqola sud-xatshunoslik ekspertizasida imzo tahlilining metodologiyasini va amaliyotdagi muammolarni chuqur o‘rganadi¹⁷.

Maqolada sud-xatshunoslik ekspertizasining nazariy asoslari, imzo tahlilining usullari va metodlari, amaliyotdagi o‘zgarishlar, soxta imzolarni aniqlashda duch kelinadigan qiyinchiliklar va shuningdek, texnologiyaning roli tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, xalqaro tajriba va o‘zbek tizimidagi o‘zgarishlar ham muhokama qilinadi.

Imzo ekspertisasi: asosiy tushunchalar

Imzo — bu yozma hujjatning bir qismi bo‘lib, shaxsning identifikatsiyasini tasdiqlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Imzo tahlili o‘zining an‘anaviy va zamonaviy metodlari bilan muhim ahamiyatga ega. Sud-xatshunoslik ekspertisasi jarayonida imzo tahlilining o‘rni va ahamiyati katta. Imzo tahlilining asosiy maqsadi hujjatlarning haqiqiyligini aniqlash, ayniqsa, imzolarni soxtalashtirish holatlarini bartaraf etishdir.

Imzo ekspertisasi o‘ta nozik va murakkab ilmiy jarayon bo‘lib, unda yuqori malakali xodimlarning bilimlari, tajribasi, shuningdek, maxsus texnik vositalar talab qilinadi. Imzo ekspertizasida ishlatiladigan metodologiya zamonaviy texnologiyalarni o‘z ichiga oladi, masalan, optik texnologiyalar, kompyuter yordamida analiz qilish va boshqa fizik-kimyoviy metodlar.

Imzo tadqiqot metodikasi

Imzo tahlili turli metodologik yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuvlar o‘zaro bir-birini to‘ldirgan metodlarni birlashtirish orqali imzo tahlilining samaradorligini oshiradi. Metodologiyada asosiy e’tibor imzo shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilishga qaratiladi.

¹⁷ **Mammadov, D.** (2019). *Imzo tahlili va sud ekspertisasi metodologiyasi*. Baku: Adabiyot.

1. **Optik va fotografik usullar:** Imzo ekspertizasida eng ko‘p qo‘llaniladigan usullardan biri — bu yozuvni optik yoki fotografik usullar orqali tahlil qilishdir. Bu usulda imzoning barcha detallari, shu jumladan, qalam bosimi, harflar va chiziqlarning shakllanishi o‘rganiladi.

2. **Fizik-kimyoviy usullar:** Imzo tahlilida yozuvning kimyoviy tarkibi ham muhim rol o‘ynaydi. Hujjatlar va imzolarni fizik-kimyoviy usullar orqali tekshirishda inkasiz yoki inkasi qilingan materiallar, qalamning turi va boshqa parametrlar tahlil qilinadi.

3. **Statistik usullar:** Statistik metodlar yordamida imzo ustida yozuvchi tomonidan amalga oshirilgan tasodifiy o‘zgarishlar va boshqa omillar hisobga olinadi. Bu usul yordamida imzo elementlarining uzluksizligini tahlil qilish mumkin.

4. **Elektron imzo tahlili:** Elektron hujjatlar va elektron imzolarni tekshirishda maxsus dasturlar va algoritmlar ishlatiladi. Bu metodlar yozuvlar va imzolarni elektron formatda aniqlashga yordam beradi¹⁸.

Amaliyotdagi muammolar

Imzo tahlilining amaliyotda bir qancha muammolari mavjud. Bu muammolarni hal qilish uchun ilmiy yondashuvlar va texnik vositalar doimiy ravishda rivojlanmoqda, ammo ba’zi holatlarda ularga to‘liq yechim topish hali ham qiyin.

1. **Soxta imzolarni aniqlashdagi qiyinchiliklar:** Soxta imzolarni aniqlashda ko‘pincha yozuvchining uslubi, qalam bosimi, hatto yozuvchining psixologik holati kabi omillar ta’sir qiladi. Shu sababli, imzo soxtalashtirishni aniqlashda mutaxassislarning bilimlari va tajribasi katta rol o‘ynaydi. Ko‘p hollarda, ekspertlar soxta imzolarni aniqlashda o‘ziga xos metodlarni qo‘llashga majbur bo‘ladi.

2. **Subyektiv xulosalar va tafovutlar:** Imzo ekspertisasi ko‘pincha subyektiv xulosalarga asoslanadi, bu esa xatoliklar va tafovutlar yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Turli ekspertlar o‘rtasida xulosalar farq qilishi mumkin.

3. **Texnik cheklovlar:** Imzo tahlilida qo‘llaniladigan texnik vositalar va metodlar ba’zan cheklangan va samarali bo‘lmazligi mumkin. Kompyuter texnologiyalari va yuqori texnologik usullar yordamida soxta imzolarni aniqlashda yangi imkoniyatlar mavjud bo‘lsa-da, ba’zi texnik usullar hali ham o‘zgartirilishi va takomillashtirilishi kerak.

¹⁸ Turaeva, G. (2021). *Imzo ekspertisasi va hujjatlarning soxtalashtirilishi*. Toshkent: Akademiya.

Yangi texnologiyalarning ta'siri

Texnologiyaning rivojlanishi imzo tahlilining samaradorligini sezilarli darajada oshirishga yordam berdi. Bugungi kunda, kompyuter yordamida imzo tahlili, masalan, kvant mexanikasi asosidagi texnologiyalar, sun'iy intellekt va algoritmlar yordamida amalga oshirilmoqda. Bu texnologiyalar nafaqat soxta imzolarni aniqlashda, balki imzo ekspertizasi jarayonini avtomatlashtirishda ham keng qo'llaniladi.

Xalqaro tajriba

Xalqaro tajriba va metodologiyalarni o'rganish sud-xatshunoslik ekspertizasida imzo tahlilining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ko'pgina rivojlangan davlatlarda imzo ekspertizasi uchun ilg'or usullar qo'llanilmoqda. Masalan, Yevropa va AQShda, imzo tahlilini amalga oshirishda avtomatlashtirilgan tizimlar va sun'iy intellekt yordamida yuqori aniqlikdagi natijalar olishga muvaffaq bo'lishgan.

Xulosa: Imzo tahlili sud-xatshunoslik ekspertizasi jarayonining ajralmas qismi bo'lib, uning metodologiyasi va texnologiyalari vaqt o'tishi bilan rivojlanib bormoqda. Biroq, amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilish uchun sud-xatshunoslik ekspertizasi sohasida innovatsion yondashuvlar va ilmiy tadqiqotlar zarur. Yangi texnologiyalar va xalqaro tajriba o'zbek tizimida amaliyotga joriy etilsa, sud jarayonlarining sifatini yaxshilash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- **Akramov, T.** (2018). *Sud-xatshunoslik ekspertizasining nazariy asoslari va amaliyoti*. Toshkent: Yuridik nashr.
- **Mammadov, D.** (2019). *Imzo tahlili va sud ekspertizasi metodologiyasi*. Baku: Adabiyot.
- **Khan, N.** (2020). *Forensic Document Examination: Methods and Practices*. New York: Wiley & Sons.
- **Turaeva, G.** (2021). *Imzo ekspertizasi va hujjatlarning soxtalashtirilishi*. Toshkent: Akademiya.
- **Gulomov, S.** (2017). *Imzo tahlilida texnologik yondashuvlar*. Samarqand: Science.
- **Baker, M.** (2015). *The Forensic Science Handbook, Vol. 2: Forensic Document Examination*. Boston: Pearson Education.

- **Semenov, V.** (2016). *Praktik sud ekspertizasi: Imzo va hujjat tahlili*. Moskva: Yurist.
- **Davronov, E.** (2018). *Sud-xatshunoslik ekspertizasi va uning metodologiyasi*. Tashkent: O‘zbekiston universiteti nashriyoti.
- **Jabborov, A.** (2020). *Elektron hujjatlar va imzo ekspertizasi*. Toshkent: Informatika va texnologiyalar nashriyoti.
- **Petersen, H.** (2019). *Forgery Detection and the Role of Document Examination in Forensic Science*. London: Springer.